

Бондар О.П.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ІГРОВОГО ПРОСТОРУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються особливості впливу ігрового простору на психічний розвиток дітей дошкільного віку. Проаналізовано роль та значення проблемно-діяльнісного підходу у проектуванні ігрового простору дітей дошкільного віку. Здійснено аналіз психологічного проектування ігрового простору дітей дошкільного віку в контексті дитиноцентрованого підходу, який спрямований на розвиток індивідуальних можливостей дитини в різних аспектах людського буття, формування внутрішньої свободи і самостійності дитини у відносинах з людьми, які її оточують, і довкіллям. З'ясовано, що сучасний підхід в організації ігрового простору дітей дошкільного віку має ґрунтуватись на розвивальній і охоронній парадигмі з погляду фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я дитини. Доведено, що реалізація дитиноцентрованого підходу в організації ігрового простору дітей дошкільного віку передбачає не лише впровадження у процес ігрової діяльності можливості бути повновласним господарем свого персонального простору, а й моделювання умов, що забезпечують різноманітні варіанти усвідомлення власних можливостей, виявлення ініціативи і всебічної реалізації себе. Встановлено, що проектування ігрового простору дітей дошкільного віку є тим процесом, за допомогою якого створюються умови для рефлексивно-розвивального середовища, що забезпечує можливість свободи вибору дитиною власної ігрової діяльності й переходу від однієї до іншої; гнучкості й відвертості у ставленні до ігрової діяльності і взаємодії як із боку дитини, так і з боку дорослого; стимулюванні можливостей ігрового вибору і творчості як із боку дорослого, так і з боку дитини. Визначено, що кожен етап проектування ігрового простору дітей дошкільного віку необхідно розглядати як частину цілісного процесу розвитку дитини, в результаті якого формується самодостатня особистість та закладаються цінності, норми й установки, які сприяють особистісному становленню. Виділено та описано основні етапи проектування ігрового простору дітей дошкільного віку. Констатовано, що з психологічної точки зору процес проектування ігрового простору дітей дошкільного віку – це серія послідовно виникаючих потреб у створенні якісного середовища розвитку сучасної дитини дошкільного віку і пошук відповідних шляхів їх вирішення, синхронізованих з етапами проекту.

Ключові слова: ігровий простір, дитина дошкільного віку, проектування, дитиноцентрованість, соціально-особистісна сфера.

Постановка проблеми. Сучасне вивчення ігрового простору дитини дошкільного віку пов'язане з пошуком шляхів його якісної організації, переважанням дитиноцентрованого підходу у процесі визначення структури ігрового простору, аналізом особливостей активізації особистісного потенціалу дитини дошкільного віку у процесі її включення в ігровий простір та проблемою його впливу на становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку. Однак, незважаючи на те, що проблемі ігрового простору дітей дошкільного віку в останні роки дослідниками приділяється багато уваги, досить часто підходи науковців є вузькоспрямованими. Маловивченим залишається аспект проектування ігрового простору дітей дошкільного віку. Відсутність системного підходу у розумінні особливостей проекту-

вання ігрового простору дітей дошкільного віку впливає на те, що практична реалізація розроблених проблем покращення якості та особливостей організації ігрового простору дітей дошкільного віку носить фрагментарний характер. Якісне проектування ігрового простору дитини дошкільного віку сприятиме встановленню зв'язку теорії з практикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проектування розглядають як «діяльність, під якою розуміється стисле обдумування того, що має бути» (Н. Алексєєв) [1, с. 47]; як один з аспектів творчості, який заснований на плануванні, прогнозуванні, прийнятті рішень та науковому дослідженні (Н. Сибірська) [5, с. 344]; як цілеспрямовану діяльність по знаходженню вирішення проблем і здійснення змін в оточую-

чому середовищі (А. Хуторський, Г. Селевко) [7]; як процес створення прообразу передбачуваного об'єкта, його стану (І. Ліпський). Вченими доведено, що проектування відкриває перспективи до створення сприятливого розвивального середовища, спрямованого на відкриття та актуалізацію ресурсів розвитку особистості дитини. Завдяки використанню технології проектування відкриваються можливості створення індивідуальної ситуації розвитку дитини з урахуванням її особистісних ресурсів [6]. В. Болотовим, В. Слободчиковим та В. Уваровим доведено, що основними теоретичними передумовами для вивчення природи проектування виступає єдність середовища яке проектується та професіоналізації фахівців, що його проектують у відповідності з запитамі суспільства.

Однак, у силу об'єктивних причин, психологічні особливості проектування ігрового простору дітей дошкільного віку не стали предметом спеціального дослідження.

Постановка завдання. Мета статті є аналіз психологічних особливостей проектування ігрового простору дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних науково-практичних досліджень показує, що відсутня загальноприйнята, науково обґрунтована концепція організації ігрового простору дітей дошкільного віку. Передбачення та прогнозування результатів впливу ігрового простору на психічний розвиток дітей дошкільного віку має стати важливою складовою в загальній системі розвитку і саморозвитку «Я» дитини. Проектування ігрового простору, в основі якого лежить процес створення проекту, задуму, ідеї, з реалізацією яких пов'язаний розвиток індивідуальних можливостей дитини в різних аспектах людського буття, – один із найважливіших механізмів забезпечення співпраці та співтворчості дітей і дорослих.

У рамках сучасного підходу до системи дошкільної освіти, актуальним є акцент на психологічному проектуванні, яке спирається на зміни у підходах до визначення та розуміння нової, специфічної ролі ігрової діяльності в соціальному й інтелектуальному саморозвитку дитини. Крім того, проектування є важливим елементом діяльності сучасного вихователя, і в тому числі його професійного становлення.

Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку повинне мати практично спрямований характер та ґрунтуватися на детальному описі якісної організації різних видів ігрової

діяльності. Проблемно-діяльнісний підхід у проектуванні ігрового простору дітей дошкільного віку полягає у переході від «проблеми» до «проекту», на що власне вказував М. Алексєєв, який зазначав, що проблема – по-давньогрецькому – щось кинуте (кидаємо) вперед, те, до що слід прийти. Проект передбачає також кидання вперед, але вже не матеріальних речей, а думок, ідеальних образів» [1].

Згідно зазначеного підходу, сенсом проектування ігрового простору дітей дошкільного віку є усвідомлення важливості не лише змісту і форми ігрової діяльності, але й процесу ігрової взаємодії в системах «дорослі – діти», «діти – діти». Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку передбачає вирішення низки організаційних завдань, стратегії діяльності, перебудови темпоральної структури діяльності самого проектувальника. Етап промірковування досягнення необхідного результату в організації і якісному використанні ігрового простору дітей дошкільного віку передбачає усвідомлення того, для чого потрібно змінювати ігровий простір та в чому полягає специфіка окреслених змін. Такий підхід набуває особливого значення в контексті сучасної парадигми становлення системного підходу до процесу соціалізації дитини дошкільного віку, який передбачає пильну увагу до особистості дитини, її фізичного, психічного та соціального розвитку.

Принциповою особливістю проектування ігрового простору дітей дошкільного віку є й органічне вплетення в процес його конструювання такого етапу мислєдіяльності, як рефлексія. Якщо проектування пов'язане з реалізацією задуму якісної організації та використання ігрового простору дітей дошкільного віку, то рефлексія пов'язана з усвідомленням вже зробленого, саме цей зв'язок є підставою, базовою передумовою, як зазначає М. Алексєєв, для об'єднання технік рефлексії з техніками проектування.

Психологічне проектування ігрового простору дітей дошкільного віку в контексті дитиноцентрованого підходу має бути спрямоване на розвиток індивідуальних можливостей дитини в різних аспектах людського буття, формування внутрішньої свободи і самостійності дитини у відносинах з людьми, які її оточують, і докільням. Сучасний підхід в організації ігрового простору дітей дошкільного віку має ґрунтуватись на розвивальній і охоронній парадигмі з погляду фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я дитини.

Отже, сьогодні якісну організацію ігрового простору дитини дошкільного віку не можна уявити без врахування того, що простір, у якому живе і розвивається дитина в першу чергу має задовольняти її вікові потреби. Реалізація дитино-центрованого підходу в організації ігрового простору дітей дошкільного віку передбачає не лише впровадження у процес ігрової діяльності можливості бути повновласним господарем свого персонального простору, а й моделювання умов, що забезпечують різноманітні варіанти усвідомлення власних можливостей, виявлення ініціативи і всебічної реалізації себе. Такий підхід виводить проблему проектування ігрового простору дітей дошкільного віку на одне з перших місць у теорії і практиці дошкільної освіти. І це не випадково, оскільки важливим призначенням технології проектування ігрового простору є забезпечення показників особистісного зростання і розвитку дитини дошкільного віку.

Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку є тим процесом, за допомогою якого створюються умови для рефлексивно-розвивального середовища, що забезпечує можливість свободи вибору дитиною власної ігрової діяльності й переходу від однієї до іншої; гнучкості й відвертості у ставленні до ігрової діяльності і взаємодії як із боку дитини, так і з боку дорослого; стимулюванні можливостей ігрового вибору і творчості як із боку дорослого, так і з боку дитини.

Кожен етап проектування ігрового простору дітей дошкільного віку необхідно розглядати як частину цілісного процесу розвитку дитини, в результаті якого формується самодостатня особистість та закладаються цінності, норми й установки, які сприяють особистісному становленню. Розглянемо основні етапи проектування ігрового простору дітей дошкільного віку:

1 етап (підготовчий) – відбувається уточнення цілей проектування ігрового простору дітей дошкільного віку та визначається психолого-педагогічне, методичне, організаційне, матеріально-технічне його забезпечення;

2 етап (організаційно-установчий) – самовизначення самих проектувальників;

3 етап (аналіз ситуації) – відбувається виявлення проблемних моментів в організації ігрового простору дітей дошкільного віку, формулювання предмету та визначення потреб сучасної дитини як на соціальному, так і на індивідуальному рівнях;

4 етап – окреслюються кордони вирішення проблеми якісної організації ігрового простору дітей дошкільного віку;

5 етап (концептуалізації) – узгоджуються цілі, розробляється концепція проекту якісної організації та використання ігрового простору, в основу якої лежить розвиток дошкільника в контексті особистісно-зорієнтованого підходу з урахуванням сензитивних періодів, провідних видів діяльності та творчого розвитку дитини як суб'єкта своєї життєдіяльності;

6 етап (програмування) – створення програми, яка включає набір необхідних заходів і дій, спрямованих на збагачення умов розвитку дитини дошкільного віку від мономоделі ігрового середовища до середовища відкритого типу;

7 етап (планування) – розробка плану досягнення поставлених цілей щодо змін в організації та використанні ігрового простору з метою фізичного, психічного та соціального розвитку дітей дошкільного віку;

8 етап (діяльність) – робота по впровадженню розробленого проекту організації та використання ігрового простору в практичну діяльність;

9 етап (рефлексія) – аналіз і обговорення реалізації результатів проекту, успіхів і невдач; ухвалення рішення щодо використання проекту організації ігрового простору дітей дошкільного віку в широкому досвіді роботи.

Варто підкреслити важливість і складність етапу концептуалізації, який вимагає мисленевої діяльності щодо формулювання уявлення про якісну організацію ігрового простору дітей дошкільного віку. У результаті концептуалізації виробляється мотиваційна, ціннісно-сміслова та цільова платформа, без якої перехід на наступний етап проектування не матиме сенсу. Складання ідеального уявлення про якісно організований ігровий простір дітей дошкільного віку проходить шлях від емоційного переживання незадоволення наявним станом організації та використання ігрового простору до оформлення образу, що відповідає можливості актуалізації потенціалу саморозвитку дитини, її саморух у створюваному нею самою світі. Цей образ результату складається в такій послідовній аналітичній роботі: виявлення недосконалостей ігрового простору дітей дошкільного віку; визначення потреб на соціальному та індивідуальному рівнях у фізичному, психічному та соціальному розвитку дитини; визначення проблеми якісної організації ігрового простору дітей дошкільного віку; окреслення «розриву» бажаного і дійсного як невідомого, поки прихованого, який вимагає пошуку шляхів покращення якості організації та використання ігрового простору дітей дошкільного віку.

Важливим структурним елементом технології проектування ігрового простору дітей дошкільного віку є дослідницька діяльність, оскільки саме проектувальник повинен, по-перше, знати і бачити реальні проблеми в організації ігрового простору дітей дошкільного віку; по-друге, мати уявлення про ідеальний стан такої організації та способах його підтримки.

Отже, із психологічної точки зору процес проектування ігрового простору дітей дошкільного віку – це серія послідовно виникаючих потреб у створенні якісного середовища розвитку сучасної дитини дошкільного віку і пошук відповідних шляхів їх вирішення, синхронізованих з етапами проекту. Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку – це побудова потенційно можливого простору різноманітних ігрових видів діяльності: «ігровий задум – ігрова реалізація – ігрова рефлексія» [3]. Проектування ігрового простору дітей дошкільного – це ідеальне конструювання й практична реалізація того, що повинно або може бути: «задум – реалізація – наслідок» [4].

У процесі використання технології проектування в якісній організації ігрового простору дітей дошкільного віку необхідно дотримуватися певних принципів: відповідності нормам розвитку дітей дошкільного віку, психологічної (змістовної) послідовності, конвенціональних цінностей, конструктивної цілісності, реалістичності. Принцип психологічної (змістовної) послідовності передбачає відповідність змісту проекту організації ігрового простору нормам попереднього й наступного етапів розвитку дитини. Суть принципу конвенціональних цінностей полягає в тому, що важливе значення має створення умов для самовизначення суб'єктів проектувальної діяльності в особливостях організації і використання ігрового простору. Принцип конструктивної цілісності вимагає забезпечення повноти структурних елементів проекту організації ігрового простору дітей дошкільного віку, що відображають системний характер ігрової діяльності; ступеня конкретизації й деталізації проекту, а також погодженості структурних частин проекту. Принцип реалістичності розкриває адекватність проектної ідеї якісної організації ігрового простору дітей дошкільного віку, дає оцінку змісту проекту з точки зору масштабу й характеру наслідків його реалізації. Принцип реалізації фіксує відповідність ідей, цілей, завдань ситуації наявним і можливим ресурсам; інструментальність (керованість) проекту.

Основними психологічними особливостями проектування ігрового простору дітей дошкіль-

ного віку є: визначення чіткої спрямованості процесу входження дитини дошкільного віку до світу культури через осмислення досвіду минулих поколінь і створення атмосфери, що розкріпає інтелектуальні ресурси дитини; моделювання технологій ефективної регуляції процесу фізичного, психічного і соціального розвитку дитини дошкільного віку; створення ефективних умов для ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Технологія проектування ігрового простору дітей дошкільного віку орієнтована не на накопичення знань через включення в різноманітні види ігрової діяльності, а на формування вільної, гуманної, духовної, творчої, адаптивної особистості.

У результаті використання технології проектування якісного ігрового простору дітей дошкільного віку в якості необхідної умови варто відзначити важливість створення «ситуації успіху» дитини в різноманітних видах ігрової діяльності. «Ситуація ігрового успіху» досягається за рахунок цілеспрямованого поєднання психолого-педагогічних прийомів, які сприяють усвідомленому включенню кожної дитини в спеціально організовану ігрову діяльність, спрямовану на набуття життєвого досвіду залежно від індивідуальних можливостей, забезпечення позитивного емоційного настрою дітей дошкільного віку і адекватне сприйняття результатів своєї діяльності.

У створенні ситуації успіху дитини важлива позиція дорослого. Дитина повинна займати активну позицію в ігровій діяльності, а дорослий має бути партнером дитини у її розвитку. Ігрова діяльність дітей дошкільного віку повинна базуватися на створенні ігрової мотивації, на суб'єкт-суб'єктних відносинах. Причому дорослий має створити сприятливі умови для ігрових роздумів дитини, самостійної оцінки власних успіхів в ігровій діяльності, моделювання різних ситуацій. За таких умов роль дитини в ігровому просторі принципово змінюється: вона виступає активними учасником ігрового процесу, а не пасивним спостерігачем. Гра має стати формою активного, творчого відображення дитиною особливостей соціальної життєдіяльності, тому її не варто зводити до простого копіювання дійсності. Гра має створювати передумови для прояву творчості дітей у вигадуванні задуму гри, в комбінуванні ряду подій, що відбуваються в грі, у змісті виконуваної ролі і рольових дій, в ігровому вживанні предметів, в ускладненні правил гри. У грі дитина дошкільного віку повинна мати можливості активно, творчо відтворювати соціальне життя, події, відносини та традиції дорослого світу.

Беручи участь активну участь в ігровій діяльності, діти привчаються бути активними суб'єктами власної життєдіяльності, вчать нести відповідальність за прийняті рішення та виконані дії.

Важливо підкреслити роль готовності дорослого (вихователів, батьків) до проектної діяльності в ігровій сфері дітей дошкільного віку. Розглядаючи готовність дорослого до проектної діяльності, необхідно зазначити, що логіка його діяльності у сфері організації та використання ігрового простору дітей дошкільного віку досягається послідовністю визначених етапів, спрямованих на сформованість рівнів готовності, адекватних поставленим цілям. Це передбачає знайомство дорослого з основами та специфікою проектної діяльності, з особливостями фізичного, психічного і соціального розвитку дітей дошкільного віку; формування проектних умінь на основі поетапного оволодіння сукупністю дій та операцій і подальше творче використання їх в розробці проектів; розвиток емоційно-позитивного ставлення до власне проектної діяльності в ігровій сфері дітей дошкільного віку.

Як процес, формування готовності дорослого (вихователів, батьків) до проектної діяльності в ігровій сфері дітей дошкільного віку передбачає три рівні (репродуктивний з елементами пошуку, репродуктивно-продуктивний, творчий), кожен з яких має власні цілі, завдання та зміст. Специфіка готовності дорослого до проектної діяльності в ігровому просторі дітей дошкільного віку визначається розумінням особливостей ігрової діяльності, та рівнями професіоналізму дорослого, що розподіляються як допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм, непрофесіоналізм, післяпрофесіоналізм.

Отже, з точки зору сучасних підходів до розвитку особистості, проектування ігрового простору як технологія виступає важливим компонентом системи соціально-особистісного становлення дітей дошкільного віку. Соціально-особистісне становлення дітей дошкільного віку здійснюється в процесі значимих, мотивованих видів діяльності, особливе місце серед яких займає гра, як діяльність, яка забезпечує відчуття свободи і дозволяє найбільш повно реалізувати себе «тут і тепер», досягти стану емоційного комфорту, стати частиною дитячої спільноти, побудованої на принципі спілкування рівних. Шлях соціально-особистісного становлення, за своєю суттю, це шлях від елементарних афективних реакцій до вищих емо-

цій і почуттів. Розвиток емоційної сфери дитини дошкільного віку здійснюється в єдності з соціальними зв'язками.

Необхідність і актуальність проектування ігрового простору дітей дошкільного віку визначається роллю ігрової діяльності як соціокультурної практики дитини, як основної умови накопичення нею соціального досвіду; предметно-розвиваючого середовища в ефективності процесу соціально-особистісного розвитку дитини, вершиною якого є соціальна компетентність. Якісно організований ігровий простір передбачає створення умов для реалізації соціальних потреб дітей, а саме:

- формування позитивних контактів, доброзичливих взаємин, які створюють у дитини відчуття власної цінності;
- визнання успіхів дитини значущими дорослими, що сприяє формуванню адекватної самооцінки, прояву активності, ініціативності;
- забезпечення реалізації потреб дитини в пізнанні, що стимулює її інтелектуальну активність;
- реалізацію потреби у змістовному і різноманітному спілкуванні в соціальному оточенні;
- організацію різноманітної діяльності, що сприяє самоствердженню, самореалізації, формуванню впевненості в собі.

Вказані умови ідеальним чином реалізуються в ігровому просторі дитини дошкільного віку. Якісно спроектований ігровий простір одночасно вирішує три основні завдання: сприяє розвитку самовираження дитини; знімає наявний у дитини емоційний дискомфорт; формує саморегулюючі процеси.

Висновки із проведеного дослідження. Психологічні особливості проектування ігрового простору дітей дошкільного віку полягають у визначенні можливих шляхів якісної організації та ефективного використання ігрової діяльності, яка, по суті, є соціокультурною практикою. Якісно спроектоване предметно-розвиваюче середовища сприяє розвитку соціально-особистісної сфери дитини, вершиною якої є соціальна компетентність. Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку дозволяє перейти від традиційної ретрансляційної передачі знань до активних способів їхнього самостійного засвоєння, сформувати особистісні якості, що розвиваються лише в ігровій діяльності і не можуть бути засвоєні вербально. Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку дозволяє розкрити інтереси та здібності дитини, які ще не проявились, та розвивати ті, що вже проявились.

Список літератури:

1. Алексеев Н.Г. Проектирование и рефлексивное мышление. *Развитие личности*. 2002. № 2. С. 43–58.
2. Євдокимова Н.О. Методологічні засади проектування психологічної компоненти професійної освіти правників. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць*. Т. 2. Вип. 6. Миколаїв : МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2011. С. 331–335.
3. Мирошкина М. Учимся создавать социально значимые проекты. *Нар. образование*. 2006. № 3. С. 141–144.
4. Сергеев И.С. Как организовать проектную деятельность учащихся : практическое пособие для работников общеобраз. Учреждений. Москва, 2003. 80 с.
5. Сибирская Н.П. Проектирование педагогических технологий. *Энциклопедия профессионального образования* : в 3 т. Москва, 1999. Т. 2. С. 344–345.
6. Ткач Т.В. Освітній простір особистості: психологічний аспект : монографія. Київ, 2008. 272 с.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

Bondar O.P. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PLAY SPACE DESIGN FOR A PRESCHOOL CHILD

The article considers the features of the influence of play space on the mental development of preschool children. The role and significance of the problem-activity approach in designing a play space for preschool children is analysed. The psychological design of play space for preschool children in the context of a child-centered approach, which aims at the development of individual capabilities of a child in various aspects of human life and formation of child's internal freedom and independence in relationships with people around him and the environment, is analysed. It was found that the modern approach to the play space organization for preschool children should be based on the developmental and protective paradigm in terms of physical, mental, social and spiritual health of a child. It is proved that the implementation of a child-centered approach in the play space organization for preschool children involves not only the introduction to the opportunity to be a full owner of their personal space in game activity, but also modelling the conditions that provide different options for self-awareness, taking initiative and comprehensive self-realization. It was revealed that the play space design for preschool children is the process fostering the conditions for reflective and developmental environment that provides a child with the freedom to choose his/her own play activities and switch from one activity to another; the flexibility and openness in relation to play activities and the interaction on the part of both a child and an adult; stimulating opportunities for game choice and creativity on the part of both adults and children. It was determined that each stage of designing a play space for preschool children should be considered as a part of a holistic process of child development resulting in a self-sufficient personality formation and laying the basis for values, norms and attitudes that promote personal development. The main stages of designing a play space for preschool children are highlighted and described. It was defined that from the psychological point of view the process of designing a play space for preschool children is a series of consistently emerging needs in creating a quality environment for the development of modern preschool children and finding appropriate solutions, synchronized with the project stages.

Key words: play space, preschool child, design, child-centered approach, socio-personal sphere.